

O‘zbekiston respublikasi, qashqadaryo viloyati, qarshi shahri

Республика узбекистан, кашкадарьинская область, город карши

Republic of uzbekistan, kashkadarya region, karshi city

**Pedagogik antropologiya asosida talabalarning nutq ravonligini oshirish
usullari**

Qarshi davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası doktoranti Ochilova M.P.

**МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ РЕЧЕВОЙ БЕГЛОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ**

Каршинский государственный университет
Кафедра начального образования Докторант Очилова М.П.

**METHODS OF IMPROVING STUDENTS' SPEECH FLUENCY BASED ON
PEDAGOGICAL ANTHROPOLOGY**

Qarshi State University
Department of Primary Education PhD student Ochilova M.P.

***Annotatsiya:** Maqola talabalarning nutq ravonligini oshirish masalasini pedagogik antropologiya ruhida izohlaydi. Yondashuv talabaning tanaviy holati, nafas va ovoz boshqaruvi, ruhiy osoyishtalik, ijtimoiy aloqa va madaniy xotira birligiga tayanadi. Auditoriyada taqdimot, bahs va muhokama, ilmiy nutq, amaliyotdagi uchrashuvlar kabi vaziyatlarda ravonlik faqat talaffuz emas, balki ma'no, ohang, to'xtalish va tinglovchi bilan hurmatli aloqa uyg'unligi sifatida talqin etiladi. Maqolada nazariy poydevor sharhlanadi, so'ng talabalarga mos usullar bayon qilinadi, kutiladigan natijalar va tatbiq borasidagi muhokamalar keltiriladi.*

Tayanch soʻzlar: *pedagogik antropologiya, ravon nutq, tana-harakat uygʻunligi, madaniy nutq muhiti, muloqot etikasi, artikulyatsiya va talaffuz, mantiqiy izchillik, oilaviy va jamoaviy hamkorlik.*

Аннотация: *В статье рассматривается проблема повышения речевой беглости студентов в русле педагогической антропологии. Подход опирается на единство телесного состояния студента, дыхания и голосового контроля, душевного спокойствия, социальных связей и культурной памяти. В условиях аудитории — при докладе, дискуссии, научном выступлении и практических встречах — беглость речи трактуется не только как правильное произношение, но и как гармония смысла, интонации, пауз и уважительного отношения к слушателю. В статье освещается теоретическая основа, затем излагаются методы, адаптированные для студентов, а также рассматриваются ожидаемые результаты и практические применения.*

Ключевые слова: *педагогическая антропология, беглая речь, согласованность движений тела, культурная речевая среда, этика общения, артикуляция и произношение, логическая последовательность, семейная и коллективная поддержка.*

Abstract: *The article discusses the issue of improving students' speech fluency within the framework of pedagogical anthropology. The approach is based on the unity of students' bodily condition, breathing and voice control, mental composure, social interaction, and cultural memory. In the academic context—during presentations, debates, scientific talks, and practical meetings—fluency is interpreted not only as correct pronunciation but also as the harmony of meaning, intonation, pauses, and respectful communication with the audience. The article highlights the theoretical foundation, then outlines methods adapted for students, and presents the expected outcomes and practical applications.*

Keywords: *pedagogical anthropology, fluent speech, body–movement coordination, cultural speech environment, communication ethics, articulation and pronunciation, logical consistency, family and community support.*

Kirish

Oliy ta'lim muhitida talaba nutqi dars, amaliy mashg'ulot, ilmiy to'garak va rasmiy uchrashuvlar jarayonida doim sinovdan o'tadi. Ravon so'zlagan talaba fikrini aniq ifodalaydi, savolga muloyim va mantiqli javob qaytaradi, tinglovchini hurmat qiladi. Pedagogik antropologiya talabaning nutqini faqat tildagi qoidalar bilan emas, balki tanaviy tayanch, ruhiy muvozanat, ijtimoiy ishonch va madaniy xotira bilan bog'liq jarayon sifatida tushuntiradi. Shuning uchun auditoriyada ravonlikni shakllantirish nafaqat talaffuz mashqlari, balki tana bo'shashuvi, nafas va ohang erkinligi, hamkorlikdagi muloqot, madaniy matnlar bilan ishlash hamda o'zini kuzatish odatini talab qiladi. Talaba so'zga chiqqanida xavfsiz muhit va adolatli munosabatni his etsa, ichki qo'rquv susayadi, ohang tabiiylashadi, fikr oqimi izchil bo'ladi.

Nazariy asoslar

Pedagogik antropologiya shaxsni butunligicha ko'rishga chorlaydi. Nutq bu faqat tovushlar oqimi emas, balki ichki nutq va tashqi ifoda o'rtasidagi bog'lanish, tanaviy erkinlik va ruhiy xotirjamlik, ijtimoiy aloqa va axloqiy tayanch birligidir. Talaba uchun ravonlik o'zini hurmat qilish, tinglovchini e'tirof etish va mazmunni sodda hamda izchil bayon etish odatiga aylanmog'i lozim. Tana yengilligi nafasga, nafas ohangga, ohang esa mantiqiy urg'uga xizmat qiladi. Ruhiy muvozanat bo'lmasa, ohang sun'iy lashadi va to'xtalishlar notabiiy bo'lib qoladi. Ijtimoiy hamkorlik esa nutqdagi jur'atni kuchaytiradi, madaniy xotira esa so'zning mazmuniy kengligini ta'minlaydi.

Til va tafakkur aloqasi ravonlikning ichki mexanizmini ochib beradi. Ichki nutqda fikr tartibga solinsa, tashqi ifoda oqadi. Bu tartib matnning kirish, mazmuniy rivoj va yakun qismlarini anglash bilan mustahkamlanadi. Qorin parda orqali sokin nafas olish va nafas chiqarishni barqaror ushlash ohangni tabiiy boshqarishga yordam beradi. To'xtalishlar ma'no tugunlarida qo'yilsa, tinglovchi e'tibori saqlanadi. Axloqiy tayanch esa so'zning muloyim va halol ohangda eshitalishiga xizmat qiladi.

Usullar

Quyidagi usullar talaba nutqini auditoriya, amaliy mashg'ulot va ilmiy muloqot vaziyatlariga mos holda rivojlantirishga yo'naltirilgan. Har bir usulda ma'no birlamchi tamoyil sifatida tushuntiriladi, mashq esa ongli harakat ko'rinishida yo'lga qo'yiladi.

Tana holatini erkinlashtirish. Ma'ruza yoki taqdimotdan oldin yelka va bo'yin mushaklarini mayin bo'shatish, qomatni muvozanatga keltirish foydali. O'tirgan holatda oyoq va belning yerga suyanishini his etish, ko'krak qafasini ochib, nafas yo'lini erkinlashtirish kerak. Tana osoyishtaligi paydo bo'lsa, ichki nutq tinchlanadi va tashqi ifoda ravonlashadi.

Nafas va ovoz boshqaruvi. Qorin parda yordamida sokin nafas olib, nafas chiqarishni barqaror ushlash talabaning ohangini tabiiy qiladi. So'zlar orasida hushyor to'xtalishlar, urg'u va tovushning ochiq eshitisli muhim. Ovoz iplarini zo'riqtirmasdan, tovushni og'iz bo'shlig'ida erkin tarqatish tavsiya etiladi. Bunday boshqaruv ichki bezovtalikni kamaytiradi va ishonch uyg'otadi.

Artikulyatsiya va talaffuz. Lab, til va jag' harakatlarini uyg'unlashtiruvchi sodda mashqlar diksiyani tozalaydi. Bo'g'inlar ketma ketligini aniqlik bilan aytish, so'zlarni to'liq tugallab talaffuz qilish, ohangni sekin va barqaror ushlash muhim. Maqsad baland ovoz emas, balki tiniq va mulohazali talaffuzdir.

Mantiqiy izchillik va nutq me'morchiligi. Taqdimot oldidan asosiy g'oyani aniqlash, mazmuniy yo'nalishlarni tartibga solish, dalil va misollarni o'rinli joylashtirish zarur. Kirish, izoh va yakun orasida tabiiy ko'priklar hosil qilinsa, tinglovchi charchamaydi. Tinglovchining ehtiyojini doimo ko'z oldida tutish ravonlikni kuchaytiradi.

Ohang, to'xtalish va hissiy me'yori. Talaba so'ziga hissiy rang berishi zarur, biroq ortiqcha bo'rttirish tinglovchini chalg'itadi. She'riy parchalarni muloyim ohangda o'qish, hikoya paytida ma'noli to'xtalishlar qo'yish, quvonch yoki tashvish holatlarini me'yorida ifodalash tavsiya etiladi. Maqsad samimiy va ishonchli ta'sirga erishishdir.

Hamkorlik va muloqot odobi. Kichik guruhda muhokama, savol berish va javob qaytarish madaniyatini shakllantirish zarur. Fikrni ehtirom bilan rad etish yoki to'ldirish, navbat kutish, suhbatdosh so'zini bo'lmaslik odati mustahkamlanadi. Xavfsiz va adolatli muhitda talaba jur'at bilan so'zlaydi.

Ilmiy nutq odati. Manba keltirish, mulohazani dalil bilan mustahkamlash, qisqa va mazmunli xulosa aytish odati o'rgatiladi. Rasmiy uchrashuv va amaliyotdagi suhbatlar uchun qisqa so'zlash rejalari tuzish foydali. Tilning tabiiy ohangiga suyanish, begona qoliplardan voz kechish tavsiya etiladi.

O‘zini kuzatish va yozma mulohaza. Talaba taqdimot yoki muhokamadan so‘ng qisqa mulohaza yozib borishi kerak. Qaysi vaziyatda so‘z oson kelgani, qayerda to‘xtab qolganini va nimadan madad olganini qayd etish keyingi tayyorgarlikni ongli qiladi. O‘qituvchi muloyim tilda fikr bildiradi, kuchli tomonlarni e‘tirof etadi.

Amaliy vaziyatlar. Kafedra anjumanlari, ochiq ma‘ruza, amaliyotdagi uchrashuvlar va jamoa oldida qisqa so‘zlash mashg‘ulotlari ravonlikni tabiiy sharoitda sinaydi. Tanqid muloyim tilda, dalil bilan va hurmat asosida beriladi, muvaffaqiyat esa e‘tirof etiladi.

Natijalar

Ushbu usullar uyg‘un qo‘llansa, talaba tanasidagi taranglik kamayadi, nafas erkinlashadi, ovoz tabiiy eshitiladi. Talaffuz tiniqlashadi, fikr oqimi tartibga tushadi, ohang va to‘xtalishlar ma‘no uchun xizmat qiladi. Hamkorlikdagi muloqot jur‘atni kuchaytiradi, ilmiy nutq odati barqarorlashadi. Madaniy matnlarga suyanib so‘zlash tasviriy ifodani kuchaytiradi, o‘zini kuzatish esa ichki motivatsiyani mustahkamlaydi.

Muhokama

Talabaning ravon nutqi tanaviy, ruhiy, aqliy va ijtimoiy qatlamlar uyg‘unligi bilan shakllanadi. Shuning uchun auditoriyada faqat til qoidalariga tayanish yetarli emas. Tana erkinligi, nafas va ohang boshqaruvi, mantiqiy izchillik, hamkorlik, axloqiy tayanch va madaniy xotira birgalikda ishlaganda natija yorqin ko‘rinadi. Xavfsiz va hurmatli muhit bo‘lmasa, texnik mashqlarning ta‘siri susayadi. Baholashda faqat tez so‘zlash emas, balki talaffuz aniqligi, ohang me‘yorida boshqarilishi, mantiqiy tartib, tinglovchi bilan aloqa, mazmun sifati va muloqot odobi birga ko‘rilishi zarur. Cheklovlar ham mavjud. Vaqt taqchilligi yoki guruh sonining kattaligi usullarni to‘liq tatbiq etishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bunday vaziyatda qisqa, lekin muntazam mashqlar tanlanadi va amaliy vaziyatlar ko‘paytiriladi.

Olimlar fikrlari va izohlar

Abdulla Avloniy til tarbiyasini shaxs kamoloti bilan bog‘laydi. Bu qarash talaba nutqida odob va mas‘uliyatni birlamchi qiladi. Yohann Genrix Pestalotsi tarbiyani bosh, qo‘l va qalb birligida talqin etadi. Tana erkinligi va amaliy faoliyat ongni uyg‘otib, so‘zning tiniq eshitilishiga xizmat qiladi. Konstantin Ushinskiy ona tilini milliy tarbiyaning poydevori sifatida ko‘rsatadi. Ona tilining tabiiy ohangi saqlansa, ravonlik bejirim tus oladi. Lev Vigotskiy nutq va tafakkur

birlikini hamda ijtimoiy hamkorlikning yetakchi o'rnini asoslaydi. Xavfsiz muhitda qo'llab-quvvatlovchi muloqot bo'lsa, talaba so'zdan qo'rqmaydi. Jan Piaje tinglovchini hisobga olish odatini e'tirof etadi. Tinglovchi ko'z oldida turganida matn tuziladi, mantiqiy izchillik saqlanadi, ohang me'yor topadi. Mahmud Koshg'ariy so'z boyligi va ma'no aniqligini qadrlashga undaydi. Lug'at kengaygani sayin tasviriy ifoda kuchayadi.

Ma'ruza yoki taqdimotdan avval yengil tana bo'shashuvi va sokin nafas mashqlari bajariladi. So'ng artikulyatsiya uchun sodda harakatlar qilinadi. Qisqa matnlar ovozli o'qiladi, maqsad tezlik emas, tiniq talaffuz va ma'no aniq ifodasidir. Taqdimot mashqida asosiy g'oyalar qisqa bayon qilinadi, so'ng dalillar tartibda taqdim etiladi, yakunda qisqa xulosa aytiladi. Kichik guruhlarda muhokama uyushtiriladi. Biri so'zlaydi, boshqasi tinglaydi va muloyim fikr bildiradi. Jamoa oldida qisqa chiqishlar uyushtiriladi. So'zlovchi ko'z aloqasini saqlaydi, ohangni me'yorida boshqaradi, to'xtalishlarni ma'no tugunlarida qo'llaydi. Yakunda talaba yozma mulohaza tayyorlaydi va keyingi mashg'ulot uchun reja tuzadi.

Xulosa

Talabalar nutqini ravon qilish jarayoni tildagi qoidalardan iborat emas. Pedagogik antropologiya bu jarayonni butun shaxs tarbiyasi bilan bog'laydi. Tana erkinligi, nafas va ovoz boshqaruvi, mantiqiy izchillik, ohang va to'xtalish, hamkorlikdagi muloqot, madaniy matnlar bilan ishlash va o'zini kuzatish birgalikda qo'llansa, ravon nutq barqaror odatga aylanadi va talabaning kasbiy hamda ijtimoiy kamolotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq*. — Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
2. Pestalotsi, Y. G. *Insonga tarbiya berish haqida mulohazalar*. — Yevropa pedagogika merosi talqini.
3. Ushinskiy, K. D. *Inson tarbiyasining asosiy tamoyillari*. — Moskva: Pedagogika nashriyoti.
4. Vigotskiy, L. S. *Nutq va tafakkur*. — Moskva: Pedagogika, ilmiy meros.
5. Piaje, J. *Bola tafakkuri va nutqining ijtimoiylashuvi*. — Yevropa psixologiya maktabi talqinlari.
6. Mahmud Koshg'ariy. *Devonu lug'otit turk*. — Toshkent: Fan nashriyoti.

7. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub* va boshqa asarlaridan nutq odobi haqidagi mulohazalar.
8. Ibn Sino. *Tib qonunlari* (ruhiy va tanaviy uyg'unlik talqini).
9. Abu Rayhon Beruniy. *Qadimiy xalqlar merosi* (ilmiy kuzatish va tajriba madaniyati haqida).
10. Sharq mumtoz adabiyoti va xalq og'zaki ijodi (maqol, matal, topishmoq, rivoyat va dostonlar).